

Käfer István

SZLOVÁK—MAGYAR IRODALMI KAPCSOLATOK

(*Rudolf Chmel: Literatúry v kontaktoch — Irodalmak kontaktusokban, Bratislava 1973, Szlovák Tud. Akad. 230. l.*)

A magyar—szlovák történelmi sorsközösség eredménye a két nemzeti művelődéstörténet közössége. A XVI—XVIII. század folyamán jelentős magyar néprétegek húzódtak fel a török elől a Felföld szlovák etnikai közegébe, a XVIII. században pedig hasonló szlovák levándorlás indult meg az Alföldre a török által nagyrészt kipusztított magyar etnikai közegbe, illetve annak helyére. Ilyen intenzitású interetnikus migráció a történelmi Magyarországon más nemzetek esetében nem volt, s ebben gyökerezik a magyar—szlovák irodalmi, nyelvi, történelmi és általában művelődéstörténeti kapcsolatok specifikuma a kezdetektől tulajdonképpen napjainkig. E kapcsolatok a XVIII. század utolsó évtizedéig a közös haza „nemzetfelettségében”, természetes egymásmellettségében éltek és hatottak, és a többnyelvűség e „hungarus patriotizmus” egyik mindmáig alig feldolgozott velejárójává vált, sőt számos esetben a két nemzeti kultúra művelése egy személyben valósult meg (Bél Mátyás, Wallaszky Pál és mások). E kétnyelvűséget lényegében a XIX. század szomszédnépi vonatkozásokban türelmetlen magyar nacionalizmusa sem volt képes megváltoztatni, mert egyrészt a szlovák kultúra képviselői kénytelenek voltak elsajátítani az immár államnyelvvé lett magyart és jónéhány magyar irodalmi személyiség is megőrizte szlovák környezetének erővonalait (Madách Imre, Mikszáth Kálmán és mások), másrészt a nemzeti kultúráktól érintetlen néptömegek között tovább folyt a természetes migráció és a kölcsönös nyelvtanulás. A szlovák kultúra magyar-kötődéseinek ez a megnyilvánulási formája — utolsó képviselői Ján Smrek, Valentín Beniák, Emil Boleslav Lukáč — főként az utóbbi harminc esztendőben egyre inkább a szlovákiai magyarság közvetítő munkájává alakul, és csak a legutóbbi években jelentkezik az igény a fiatalabb szlovák író- és tudós-nemzedék részéről (Vojtech Kondrót, Karol Vlachovský, Rudolf Chmel és mások) a kapcsolatok múltjának és jelenének elemzésére. Ezért is tart számot Rudolf Chmel tanulmánykötete az egyetemes magyar írásbeliség fokozott érdeklődésére.

Tanulmánykötete, miként Chmel megelőző és későbbi munkássága is

a reformkortól 1918-ig terjedő időszakkal foglalkozik, amely a legismer-
tebb, de egyben a legellentmondásosabb szakasz a magyarság és a szom-
széd népek viszonyában általában, így az irodalom területén is. Az első
tanulmány (A szlovák—magyar irodalmi kapcsolatok kutatásának ha-
gyományai és helyzete) a modern európai komparatiztika képleteibe
igyekszik behelyettesíteni a szlovák—magyar kapcsolatokat, megsza-
bítani azokat a nemzetiségi ellentétektől és az irodalmon kívüli elemek-
től, a merev hatás-kereséstől, egyik vagy másik irodalom „főlényének”,
„befogadásának” vagy „átadásának” mechanikus determinálásától.

Pavol Bujnák és Rudolf Uhlár két háború közötti munkásságának
elemzése után a magyar—szlovák irodalmi kapcsolatok négy összetevője
következik: irodalomközi kapcsolatok és hatások, irodalomközi eredeti
párhuzamosság, azaz hasonlóság és rokonság, irodalomközi komplementa-
ritás, azaz „egymást kiegészítés”, végül az irodalmak közötti különbsé-
gek és ellentétek. E Mukařovský—Šmatlák—Ďurišin—Popovič—Bakoš—
Ětiemble-névsorral fémjelezhető ábrázolás három alapállásból történhet:
1. maximális hatás-szemponthuság (a nyugati irányzatok túlzott tisztelete);
2. minimális hatás-szemponthuság (valamely irodalom elvetése politikai
okokból, például a harmadik birodalom fasiszta irodalmának módszere);
3. közép hatás-szemponthuság (például a kettős irodalmiság, orosz-francia
irodalmi kapcsolatok stb.). Chmel behelyettesít ezekbe a képletekbe: a
humanizmustól a felvilágosodásig szinte kizárólag a párhuzamosság, a
későbbiekben az egymást kiegészítés, majd — elsősorban a dualizmus ko-
rában — a különbségek, ellentétek jellemzők a két irodalom viszonyára.
Az alapállás, az értékelő szempont a közelmúltig mind magyar, mind
szlovák részről politikai, irodalmon kívüli aspektusokból indult ki, szlo-
vakocentrizmus és hungarocentrizmus jellemezte. A kapcsolatokat szlo-
vák részről Petőfi, Madách, Mikszáth renegát voltának hangsúlyozása,
Bél, Beniczky, Wallaszky egyoldalú nemzeti kisajátítása mindkét részről,
a magyar munkák pedig jelentős részükben egyoldalúan a magyar hatá-
sokat állították előtérbe és általában uralkodók voltak az irodalmon kí-
vüli szempontok.

Chmel kutatási eredményei a második fejezetben a leggazdagabbak,
a komparatiztika elméletének alkalmazása itt kerül legközelebb a sa-
játos szlovák—magyar viszony lényegéhez. A magyar irodalmat a szlovák
kulturális közeg eredetiben olvasta, hiszen a XIX. század második felé-
ben csak magyar tannyelvű középiskolák voltak az országban, s annak
ellenére, hogy a szlovák nemzeti értelmiség érthető averzióval tekintett
a magyar kultúrára, az állam nyelvét elsajátítva a magyar irodalom is
vérkeringésébe került, sőt számos szlovák író magyar nyelven is alko-
tott. E sajátos kétnyelvűség következménye a kettős irodalmiság, amely
nem mindig jelentett kapcsolatokat is a két irodalom között, de minden-
esetre kedvező alapokat teremtett kialakításukhoz, számos szlovák írás-
tudó pedig éppen a kettős irodalmiság alapján sokáig közös hazának vall-
hatta a történelmi Magyarországot. Az egyenlőtlenség ezen a területen is
megnyilvánul: a magyar irodalmárok minimális tájékozottsággal sem
rendelkeztek a szlovák literatúráról, ami fokozta szlovák honfitársaik el-
idegenedését. A magyar irodalom központi helyzete, az egyre dinamiku-

sabban fejlődő főváros kulturális élete komoly vonzóerőt jelentett a fel-földi kisvárosok, falusi parókiák világa számára, ahová a világirodalom jelentős alkotásai is nemegyszer magyar nyelven jutottak el. A magyar kultúra központi helyzete a történelmi Magyarországon elősegítette a szlovák értelmiség egy részének önkéntes alkalmazkodását, majd asszimilálódását.

A kettős irodalmiság Chmel szerint tömeges lehet (ukrán—orosz), csoportos (szlovák—magyar) és egyéni. Speciális biliteraria a prágai német irodalom, a svájci német—francia, az ír—angol, az angol—amerikai vagy éppen a magyar—osztrák kultúra érintkezési pontjai, s egyik legjellemzőbb sajátossága, hogy az egyik irodalom nem törekszik a másik létének kiküszöbölésére.

A kötet következő tanulmánya a két irodalom közötti konkrét kapcsolatok, visszhangok, írók személyes kontaktusai. Itt már nehezebben alkalmazhatók a bevezető tanulmány komparatiztikai-módszertani alapelvei, a két irodalom érintkezéseit szinte kivétel nélkül politikai, erőteljesen irodalmon kívüli összetevők szabják meg, amit tovább bonyolít az államfordulattal Csehszlovákiában föleszmélő magyarság szerepe és a két háború közötti Magyarország e téren is mélységesen elhibázott politikája. A hivatalos csehszlovák, illetve szlovák álláspont védőbástyákat épített ki a nagymagyar törekvésekkel szemben, ami lényegében az egész magyar kultúra kitagadását jelentette. Így az a sajátos helyzet alakult ki, hogy mindkét országban egyszerre ellenzékivé váltak azok a tollforgatók, akik egyáltalán foglalkozni igyekeztek egymás irodalmával. Még akkor is, ha azt szlovakocentrikus vagy hungarocentrikus alapállásból kiindulva tették.

Külön tanulmányban foglalkozik Chmel a fordítás feladatával az irodalmi kapcsolatokban. A XIX. század második felében, utolsó évtizedeiben tulajdonképpen már egymással szemben álló két irodalom ezen a téren számos tanulsággal szolgál a mai szemlélőnek. A szlovák olvasók a magyar műveket eredetiben olvasták, ezért igen kevés a fordítás. A magyar irodalmi élet egy-két magán-kezdeményezéstől eltekintve, nem vesz tudomást a szlovák irodalom létezéséről és ezért nem fordítanak szlovákról magyarra. Ugyanakkor a magyar nyelv továbbra is jelentős szerepet játszik a világirodalom közvetítésében a szlovák irodalmárok és a széles olvasóközönség számára. Jellemző helyzet alakul ki ilyen módon az orosz irodalommal kapcsolatban. A magyar fordítók ugyanis az igazi, művészi, realiztikus értékeket keresték és ültették át, a másodlagost, a szláv gondolat politikai megnyilvánulását figyelmen kívül hagyták, a szlovák irodalmárokat viszont éppen ezek érdekelték. Hasonlóan érdekes és feldolgozatlan probléma a szlovák nyelvű, de magyar állami szellemű kormány-sajtóban megjelent számos fordítás, amelyek egyik célja a szlovákság államhűsége nevelése volt.

A kötet befejező tanulmánya (Az úgynevezett irodalmi szintézisek problematikája) a nemzeti szempont mellőzése nélkül szláv és kelet-európai szintézisben igyekszik bemutatni a két irodalom viszonyát, természetesen az eddigi eredmények egybevetésével. Chmel itt két lehetőséget dolgoz ki: a szlavisztikai, illetve a kelet-európai kiindulású szemléletet.

A szlovák irodalomtörténet természetesen az előbbi, a magyar az utóbbi híve. A szlavisztikai szemlélet nyelvi—etnikai—nemzetiségi alapról, a kelet-európai földrajzi—politikai—történelmi—közigazgatási alapról indul ki. A szlavisztika gazdag hagyományokkal rendelkezik, a kelet-európai szemlélet hagyománynélkülisége mellett bizonyos nacionalista elemeket, maradványokat is hordozhat magában. Chmel — helyesen — a két alapszempontra konfrontálásában látja a helyes utat, és részletesen ismerteti a kelet-európai szemlélet kialakulását a lipcsei Karl Dieterich nagynémet Kelet-Európájától a legutóbbi Kelet-Európa konferenciáig.

A szlovák—magyar irodalmi kapcsolatok ideiglenes válogatott bibliográfiája zárja a kötetet, ilyen minőségében is igen hasznosan, időrendben, szlovák—magyar, magyar—szlovák részre bontva. Magyar és német nyelvű rezümé, valamint névmutató segíti a kötet könnyebb használatát.

Chmel könyve nem csupán azért jelentős eredmény a kapcsolattörténetben, mert a szlovák „magyarisztika” első igényes jelentkezése a felszabadulás óta, hanem azért is, mert egyrészt továbbfejleszti a magyar szlovakisztika szintéziseit, másrészt régen várt alapot ad a közös tematika megállapításainak kölcsönös konfrontálásához, ami végeredményben haszonnal jár a két nemzeti irodalom, a szlavisztika és a kelet-európai művelődés kérdéseinek vizsgálatában. A kötet szerzőjének megjegyzése szerint nem lép fel a monográfia igényével; mégis, éppen a bizonyára érlelődő további munkák érdekében és egy már megjelent, a most ismertett kötetten alapuló szlovák—magyar kapcsolattörténeti antológia (Rudolf Chmel: *Literárne vzťahy slovensko—maďarské* (Szlovák—magyar irodalmi kapcsolatok). Bratislava 1973, Obzor. 438 l.) ismeretében szükségesnek látszik egy-két probléma felvetése, akkor is, ha Chmel nem vállalkozott a kapcsolatok egészének feldolgozására.

A tanulmányok érezhetően súllyal az 1820—1918 közötti időszak szlovák—magyar irodalmi jelenségeivel foglalkoznak, az elméleti megállapítások azonban a kapcsolatok egészére vonatkoznak. A jövő feladata az 1820 előtti és az 1918 utáni korszakok feldolgozása, mert a Chmel könyvében tárgyalt, ellentmondásoktól terhes egyetlen évszázadból nem helytálló az egész, tulajdonképpen évezredes kapcsolatra, kettős irodalmiságra következtetni, mint azt az előbb említett antológia akarva-akaratlanul teszi. A XV—XVIII. században is el kell jutnunk ahhoz az egyébként tiszteletre méltóan objektivitásra törekvő szemlélethez, amely Chmelnek ezt a könyvét jellemzi. El kell jutnunk egy olyan szempont érvényesítéséhez, amely akár szlavisztikai vagy szlovák, akár kelet-európai vagy magyar aspektus alapján kívánatosá teszi a közös haza és a csupán nyelviileg különböző közös irodalom hangsúlyozását addig, amíg ez az irodalom a nemzeti és társadalmi haladást szolgálva nem vált külön-külön nemzeti irodalommmá. Mert ez az időszak is a szlovák—magyar kapcsolatok szerkesztésének része — a másik véglettel, a szlovákiai magyar és a magyarországi szlovák kultúra közvetítő szerepével együtt.

Chmel kötetének jelentős pozitívuma az irodalom-központúság, amit azonban akár az avizisztikai, akár közép-európai szempontból maga sem tud betartani. (Ez a kötet ugyan még sokkal „irodalmibb”, mint a kapcsolatok gyakorlatban, szemelvényekkel bemutatott említett antológia!)

De ezek az irodalmi kapcsolatok nehezen képzelhetők el a népköltészet, a történettudomány, a könyv-, könyvtár- és nyomdatörténet, a tudománytörténet stb. kategóriái nélkül. Hiszen a XVI—XVIII. század irodalmában szép számmal akadnak nem szépirodalmi alkotások, amelyekből a XIX. századra kivirágzott nemzeti irodalmak erednek.

További feladatot jelent a tipológiai vizsgálódás mellett egyes szlovák és magyar írók munkásságának, életművének konkrét elemzése: Sládkovič ország-látása a Detvan-ban, Madách nemzetiségi probléma-felvetése A civilizátorban, Jókai kapcsolat-keresése Dobšinskýval Bachát közvetítésével, Mikszáth szlovák tájainak és alakjainak alapos elemzése, Vajanský, magyar-témái a Kotlínban és más regényeiben — s mindezek hatása a két irodalmi köztudatra, hogy csak a Chmel által tárgyalt korszak néhány találomra kiragadott problémáját jelezzük . . .

Chmel könyve további szempontokat vet fel, gondolatokat ébreszt, új szempontokat ad, számos kérdést tisztáz — tehát hasznos, értékes munka.

Vajda Gábor

**AZ EGYÉNISÉG
NYOMÁBAN AVAGY HÍD
A KÖZÉLET ÉS
A TUDOMÁNY KÖZÖTT**

*Szeli István: Nemzeti irodalom — nemzetiségi irodalom.
 Fórum, Újvidék, 1974.*

Nem tetszelgő önjellemzést adok, hanem rólunk alkotott külső véleményeket ismételtek meg, ha azzal a megállapítással kezdem, hogy kritikai gondolkodásunk az utóbbi másfél évtizedben hatalmas fejlődésen esett át. Társadalmunk az új tartalmak elvárásában azt a funkciót adta vissza az irodalomnak, amelyet az pezsgő, közösségi életre példát adó korszakokban mindig betöltött: a társadalmi ember győzelmeinek és vereségeinek megörökítését, a humánium történelmi folytonosságának kifejezését. Az igényes olvasót képviselő kritika természetesen dialektikus ellentétpárja volt az ilyen irányban alakuló szellemiségnek; egyrészt úgy, hogy megtalálta az eszközöket és a szempontokat az új művek lényegének tudatosítására, másrészt pedig aképpen, hogy az új befogadói elvárásokról hírt adva közvetetten befolyásolta a művek születését. Ennek köszönhetően a művészi jelenségekhez való viszonyulások, a kritikai értékelésmódok száma olyannyira megnőtt, hogy minden jel szerint kritikánk felszívta, ha nem is mindig emésztette meg, mindazt, amit a XX. századi szellemi világ legkülönfélébb, igen gyakran egymásnak észrevétlenül is ellentmondó pontjain összeszedett és hazai alkalmazásra érdemesnek tartott. Nem tarthat ennek az írásnak a keretébe annak taglalása, hogy ezen átültetési kísérletek közül melyik foganhatott meg a talajára találva, s melyik felejtődött el a divat pillanatnyiségével; melyik tartott igényt társadalmi-kulturális célokra is s melyik nem emelkedett túl az affektáló szenzációhajhászán. Ennek vizsgálata nyilvánvalóan elválaszthatatlan lenne azoktól a kulturális termékektől, melyekkel egymást feltételezve keletkezett. Tény azonban, hogy nemcsak a tudomány újdonságaival való lépéstartás igénye rejt (talajtalanságban, visszhangtalanságban, divatszerűségben testet öltő) veszélyeket, hanem a hagyományokat túlzottan tisztelő mértékletesség is, hiszen konzervativizmus is két féle van. A századok óta bevált hagyományos filológiai módszerek önmagukban még nem szavatolják a bölcsen óhajtott és a realitás talaját sem meghaladni, sem elveszíteni nem akaró középszerűséget, az aranyközéputat, mely a könnyelműen felforgató újjal és a mindennemű vál-

tozástól idegenkedő régivel szemben egyaránt igazolni képes önmagát. A beváltat tisztelni, s a születőtől sem zárkozni el: olyan egyensúly ez, amit elméletileg könnyű leszögezni, de annál nehezebb naponta közéletben és papíron, kimondott és leírt szóban újratereíteni. A hagyományok tanításával az újdonságok befogadására nevelni — több ez az ügyesség-nél; külön képesség és már-már művészet, legalábbis abban az értelemben, ahogyan a reneszánsz nagy tanáregyéniségeinél az volt. Szeli István az ő útjukat járja. De mi az, ami hozzájuk hasonlóan, a legmagasabb értékszint a számára.

Fráziist pufogtatnánk, ha csupán egy szóval adnánk meg a választ — *ember* — s nem sietnénk rögtön kifejtteni a benne rejtőzködő tartalmat. Szeli számára e szó kettős értelmű, habár a tartalmak rokonjelentésűek és kiegészítik egymást. Az ember par excellence társadalmi ember, akinek a tudománya, a saját magáról, művéről és világáról vallott felfogása mindig a pillanatnyi társadalmi érdek függvénye, s — amennyit az egyed számít a tömegben — alakítója is. De míg a kultúrpolitikai követelmények — részint a megvalósult eredmények, a bevégzett munka utáni spontán továbblépés, részint pedig a tágabb értelemben vett politika behatása következtében — előbb-utóbb megváltoznak, addig a tudós munka, a művekről szóló Mű, mint a munkás hétköznapiokból lerakodva kiemelkedett képződmény állandósul a változásban s követendő vagy vitára ösztönző példaként kerül az új nemzedékek és másmilyen érdekek elé. S valóban, ha belepillantunk Szeli új könyvének jegyzeteibe, azt tapasztaljuk, hogy a tanulmányok keletkezése nem elsősorban írójuk érdeklődése, egy tudós alkatnak egy témakör iránti szenvedélye által nyer magyarázatot, hanem azoknak a feladatoknak a vállalása révén, melyeket a körülmények, a hazai és a magyarországi kulturális intézmények életében való részvétel kötelezettsége rótt rá. Nincs tehát olyan cikke, amit ne valamilyen külső elvárás vagy felkérés íratott volna vele, habár mindegyik témája a mai hazai kultúr- és irodalomtörténetünk valamelyik még homályban levő területének feltérképezését célozza, ami által egy elhivatottságról, egy mikroközösség kultúrájának szolgálatáról tesz tanúságot. E hűség elsődlegességétől eltekintve szinte csak marxista megfontolással lehet eldönteni, hogy kié a kezdeményezés tekintetében a primátus: az emberé vagy pedig az intézményé. Amennyiben a *Hungarológiai műhely* összefoglaló cím alatt közölt ünnepi alkalmakkor elhangzott, kritikai jellegű vagy kultúrpolitikai írásokat olvassuk, nem is tudjuk, mire ügyeljünk jobban hirtelenében: a mondandó életszerűségére, bennünket közvetlenül érintő lényegére, általunk is megélt tartalmára vagy pedig az írás klasszicisztikusan szépirodalmi jegyeire, átfogóságára és mértéktartására, aminek köszönhetően üzenete akkor is teljes értékű lesz, amikor már az időbeli távolság miatt lecsökken annak a lehetősége, hogy a saját tapasztalatunkkal összevevessük. Ezek az írások nem törekszenek mindenáron eredetiségre, az alkalom és a téma ezt egyébként is lehetetlenné teszi. A nemzetiségi irodalom fogalma például már évekkel Szeli dolgozata előtt is ismeretes volt, mégis: ha egy külföldit kellene tájékoztatnom e fogalomról, tétovázás nélkül a *Nemzeti irodalom — nemzetiségi irodalom* című tanulmányt adnám a kezébe. Először is azért, mert a hazai szer-

zők nézeteit is bedolgozza; másodsorban pedig azért, mert a speciálisan hazai viszonyok nem akadályozzák meg abban, hogy terepszemlét tartson más országok nemzeti kisebbségeinek státusa s ezeknek ideológiái fölött. A szóban forgó tanulmány hibájaként talán csak az róható fel, hogy megelégszik az elvont elmélettel, ahelyett, hogy a valóságos helyzetet is vizsgálat alá venné. Vajon a jugoszláviai magyar irodalom ténylegesen betölti-e azt a funkciót az ország népeinek kultúrájában, amire új törvényünk a nemzetiség fogalmával nemcsak feljogosítja, hanem kötelezi is? — Szeli fel sem teszi a kérdést. A ciklus többi írása közül az egyik pártfogol, eredményeket tudatosít, a haladó ideológia és a korszerű tudományos módszertan termékeny egybehangolását nyugtázza, a vizsgálódás szempontjának a nemzeti korlátokon való túlemelkedését emeli ki — Bori Imre *Irodalmak — kölcsönhatások* című magyar—dél-szláv komparatistikai könyve kapcsán (*Az összehasonlító irodalom egy víziója*); a másik pedig feladatokat jelöl ki, olyan területen portyáztatva, melyre előtte alig tett valaki kirándulást (*Nyelvművelésünk múltjából*).

Szeli István azonban nemcsak élni igyekszik ennek az embereszménynek a szellemében, nemcsak a tudományos közélet vállalásában, a kutatási ágak szintetikus szemléletében igyekszik ezt érvényesíteni, hanem a tanulmányaiban alkalmazott módszertani alapelvekben is. A *regionalizmus változatai* című ciklus irodalomtörténeti munkái egy, a tárgyhoz mindig rugalmasan alkalmazkodó szemléletet tükröznek. Az ismeretek széles kiegyensúlyozott területén a filosz higgadt nyugalma többnyire nem feledteti el vele az ilyenfajta kutatások két szélsőségének veszélyét. Az egyik az olvasó mai értékrendszere, mely érthető természetességgel a nehézkes, nagyobb erőfeszítést igénylő történetiség helyett a mai jellegzetes életérzéseknek és világnézeteknek megfelelő tetszés szerint ítél; a másik az alkotóval szembeni méltányosság, mely tisztában van vele, hogy a szűkebb és tágabb értelemben vett alkotási feltételek ismerete nélkül a mű nem közelíthető meg hitelesen. Szeli az előbbire ügyelve s az utóbbi nyilvánvalóságáról meggyőződve szegődik Mita Popović, Szarvas Gábor, Borislav Jankulov, Tóth József, Thurzó Lajos és B. Szabó György egyéniségének a nyomába. Nem a külső életrajz, a könnyen és feleslegesen elsorolható élettények érdeklik, habár szükség esetén róluk is beszámol, kb. olyan terjedelemben, mint a két háború közötti szellemtörténetesek, hanem az az elsősorban lélektani beleéléssel megfejthető bonyolult összefüggés, ami az egyéniség belső, csak az avatott előtt feltárulkozó élete és műve között létezik, s amely az irodalomtörténetész plasztikus, a szépirodalmiság jegyeire igényt tartó stílusa révén számunkra is elhihetővé válik. Ismerjük ennek a művészetelméletnek a történetét: először Saint-Beuve alkalmazta a múlt század második felében a franciáknál, hogy a műremek születésének értelmezőjévé tegye az adatmennyiséget, amit előtte, főleg a reneszánsztól kezdve, öncélúan, s inkább csak az auktor magánéletét jellemezve halmoztak fel. A magyar kritikában Halász Gábor tűzött ki maga elé Saint-Beuve-i programot, miközben kora szellemtörténeti áramlataival próbálta dúsítani a múlt századiságában már avatag szemléletet. Szeli csak a filológiai eszköztár megbecsülését és az

egyéniség tiszteletét, megértésének szándékát sajátította el a nagy elődöktől: minthogy történelemfelfogása dialektikus materialista, a mű stilisztikai és általános emberi vonatkozásai mellett nem mulasztja el az alkotónak a társadalmi osztályokhoz való viszonyát elemezni. Íme, hogyan vélekedik egy tudós zsegeinek megítélésekor a személyiség fontosságáról: »Szarvas Gábor összetett egyéniség volt, akit nem lehet egyetlen kritikai séma szerint sem megítélni, aki — mint más szellemi ember sem — nem szorítható bele egyetlen kritikai kategóriába, s mint konkrét, egyedi, komplex szellemi jelenség nem határozható meg — még csak nem is obszerválható — csupán „tudományos”, „emberi” vagy „közéleti” nézőpontok szerint, ahogyan az évfordulós ünnepségek szónokai vagy az „objektív” tudománytörténeti felmérések teszik.« Szeli értelmezésében tehát nem a módszer van a szellemi jelenségért, hanem fordítva: a fenomenon sajátos gazdasága a természetétől függően igényli a sokoldalú, az ismert viszonyulásmódok közül szükség szerint merítő közelítési szempontot. Ilyen változatos színekkel festi a két zentai őstehetség, Tóth József és Thurzó Lajos derékba tört pályájának képét — két legteljesebbnek mondható tanulmányában: a művész és a költő értékeit és korlátait életük és szerény művek egységében sikerül láttatnia. Rokonszenvünket főleg azzal nyeri meg, hogy nem akar erőszakosan tehetségeket felfedezni; viszont nem fitymálja azt, ami van. Az is lényeges, és dokumentált következtetése portréinak, hogy vidékünk nem ritkán bánt mostohán tehetségeivel, nem érezve, hogy valójában mekkora szükség van rájuk. Ez a hangnem hatja át a *Szempon* és *adalék a regionális irodalom vizsgálatahoz* című arcél-vázlatok mozaikjaiból összeálló hosszabb dolgozatot is. Ebben azt kutatja, ezúttal — szülővárosáról lévén szó — a szépirodalmiság csábításának, a líraiságnak, sőt az elégikus hangnemnek is többet engedve, hogy a Zentáról elszármazottak, akik nem ritkán Pesten, esetleg valahol a nagyvilágban lettek valamiképpen nevéssé, milyen letagadhatatlan jegyekkel illette művüket, illetve egyéniségüket a szülőföld, vagy a városka, ahol valamilyen okból meg kellett fordulniuk. Ilyenkor a már-már révedező gondolatmenet túlzásokra is hajlamos. Például váratlanul elveti a *crocei Poesia* és *Letteratura* megkülönböztetését, ő, aki majd egy évtizede olyan szépen tudott erről beszélni egyetemistáinak. Persze, mégsem csodálkozunk túl nagyon e gesztuson, hiszen Croce elmélete azt sugallja, hogy a mi jugoszláviai magyar irodalmunk, s annak is főleg az a része, ami érthetően Szeli István szívéhez nőtt — értéktelen: *Letteratura*, azaz csak irodalom. Értsd: papír. Érthető tehát, ha erre Szeli István majdnem sértett öntudattal kijelenti, hogy »nem mondhatja ugyanezt az irodalomtörténész, akinek az a tiszte és hivatala, hogy betakarítsa a múltat, ezenfelül pedig, hogy megcáfolja azt a mélyen gyökerező balhiedelmet, hogy elvesztem, örökség nélkül hanyódnunk a világban, hogy nincs folytatásra érdemes tradíciónk, múltunk és örökségünk, s hogy a minék eleve parlagra ítélt szikes föld: a „hasznot ígérő kukoricás” és a terméketlenség tragikus kettősségének színtere, ahogy azt negyven vagy még több esztendeje Szenteleky látta.« Nos, lehet-e vitatkozni a szív érveivel?

Nem fontos, mert a szív ellentmondása csak látszólagos, csupán a ter-

minológiát kell tisztáznunk s máris megnyugodhatunk, annál is inkább, mert Szeli kifakadása tulajdonképpen azokkal a vajdasági múzsa mostoha-sága miatt dacoskodó panaszokkal rokon, melyek Szenteleky óta még ma is előfordulnak kultúránkban. Csakhogy az igen gyorsan vak akaratú transzformálódó ellágyulásunkkor is óvatosnak kell lennünk, mert annak a felismerése, hogy nem „örökség nélkül hányódunk a világban” nem hosszabbodhat meg közvetlen magától értődéssel abban a gondolatban, hogy „folytatásra érdemes tradíciónk, múltunk” is van. Mert amennyire természetes, hogy végre, megkésve, de még nem elkésve kutatásaink tárgyává tettük e tájon élő ember szellemének történetét, legalább annyira vitatható, hogy e nagyon fontos kutatások eredményét a *megismerés* hasznán túl nemcsak önálló értékként, hanem követendő példaként is fogjuk fel. Az nyilvánvaló, hogy nálunk olyan jelenségek is vizsgálódás tárgyát képezhetik, melyek a tradíciók pillérein álló nemzeti irodalmakban meg sem említődnének; azonban, korszerű ítélőképességünk birtokában véletlenül sem azonosíthatjuk — tudományos megfontolással (esetleg csak emberileg érthető hangulatainkban, mint Szeli) a kutatás tényét magával az értékeléssel. Nem szükséges világirodalmi érték-kritériumokat felborítanunk ahhoz, hogy saját előtörténetünkhöz tárgyilagosak s ugyanakkor méltányosak is legyünk. Croce kategóriáihoz is tehát hasonlóképpen kell viszonyulnunk, mint Szeli ugyanebben a tanulmányában Nadlerhoz, akinek a német tájirodalmakkal kapcsolatos elméletét később eltorzította a nemzeti szocializmus: az idealista kiindulópontot elvetve, kivonni belőle azt, ami számunkra hasznosíthatónak bizonyul. Mert aligha érdemes arról vitatkozni, hogy léteznek évszázadok óta élő, az iskolai tanulmányok különböző szintjén és azon kívül is ismert írásművek, melyek a nemzeti határoktól függetlenül, majdnem minden kultúremler szellemi kincsét alkotják. S másfelől — miként a mi példánk-ból is tudjuk — egy-egy történelmileg, földrajzilag és etnikailag valamiképpen önálló táj- (s ezért kultúr-) egységet képező vidék egy meghatározott történelmi időpontban önismerete érdekében kíváncsivá lehet az iránt, hogy milyen írásos és szóbeli kultúrával rendelkezett az elmúlt századokban. A kutatás során az előbbivel írjuk le az utóbbit, az ismerttel az ismeretlent, ahogyan egyébként Szeli is teszi még ebben a tanulmányában is. E folyamat korántsem vezethet a határok elmosásához, az egyes mozzanatok jelentőségének túlértékeléséhez, amivel kapcsolatban egyébként már négy évvel korábban megírtam a véleményemet (*Hagyomány és avantgarde*, HITK, 1973. március, 14. sz.). Múltkutatásunk nem mérhet különmércével, a Fruška gora csúcsát csak akkor tévesztené össze a Triglávval ha oly közel állna az előbbi tövéhez, hogy az utóbbi mögött nem láthatná a Mont Blanc-t. Ahogyan történelmi eseményeink egy pillanatra sem érthetők meg önmagukban, úgy e táj hagyományainak elemei sem. A nagyobb egységben láttatás viszont a nem tegnapról-mára kialakult értékrendszerek tiszteletben tartására kötelez. A hagyomány és kultúra kifejezés nemcsak a tények, hanem a tényekhez való érték-mérő viszonyulások hagyományát és kultúráját is jelenti. A hungarológiai kutatásoknak két egymással szorosan összefüggő újdonsága van: 1. a sajátosan önálló kutatási terület, a diakronikus adatvizsgálat és 2. az érté-

kelés normáit mai szellemi igényeink, egy önállósulni, de másoktól nem elszakadni óhajtó kultúránk szükségletei szerint határozzuk meg. Az első, még ha a múlt század végének alkotó egyéniségeinek szellemi hovatarozása körül viták folynak is, egyértelműbb és állandóbb, a második nem, mivel társadalmunk haladó ideológiai elvárásai mellett a magyar és délszláv irodalom századok óta egyszerre változó és állandósuló értéktudata, s az ezeken át behatoló, ezeket is mindig mozgásban tartó világirodalmi alapfogalmak is, jelenségek is szerepet játszanak benne, méghozzá elsősorban a korábbi értékelésmódok, másodsorban a mai kutató képzettsége, előtudása formájában. Ahogyan tehát a kémiai törvény értelmében sem lehet semmiből valami, ugyanígy a váratlanul felfedezett jelenség sem önmagától, saját immanens, váratlanul kisugárzó értékével vakít el bennünket, hanem azzal is, amit közép-európai és európai műveltségünkkel belelátunk. Egyszóval egy bizonyos műveltségi szinten már állnunk kell ahhoz, hogy a jelenség és közöttünk olyan kölcsönös kapcsolat fejlődhessen ki, aminek folyamányaként a felfedezett a mai igényeknek megfelelő helyet kapjon a kutatás értékrendszerében. A kutató egyéniségének a szubjektív előfeltétele pedig a crocei Poesiával is összefüggésbe hozható, jóllehet nem a grandiózus és az efemer idealisztikusan merev szembeállításának szellemében.

A kutatás tárgya azonban, miként az előbb mondtam, nem egyértelmű, hanem csupán *egyértelműbb* az értékelés szempontjainál. Erre bizonyítékként Szelinek *A színműíró Szarvas Gábor* című tanulmányát említhetem meg, melyből az elemzés komplexitásának igényét és szükségességét bizonyítandó, idézetet vettem. Irodalomtörténészünk e harminc oldalas munkájában a nyelvészként is vitatott érdemű bár kétségtelenül nem érdektelen Szarvas Gábor teljesen sikertelen, miként Szeli is megállapítja, a kor átlag drámaíró teljesítményének színvonalán is alul maradó dramaturgiai zsengeit boncolgatja, attól óvakodva, nehogy az aránytévesztés vétségét kövesse el a minősítésben. A hübriszt nem is Szarvas művészi képességeinek a túlbecsülésében követi el, hanem írásának terjedelmeségével, a megkülönböztetett figyelemmel, mellyel Szarvasnak e később önmaga által is jelentéktelennek vélt kísérletezését illeti. Szeli kizárólag arra kíváncsi, hogy „megvannak-e benne annak a szellemisségnek a csírái, amely a Nyelvőr megteremtőjének és első szerkesztőjének értelmi- szellemi- társadalmi világát meghatározta?” S hogy e mélyebbnek vélt elemzéssel döntse el, kiknek van igaza: akik avultnak tekintették nyelvszemléletét, dogmatikusnak a hozzáállását és kispolgárinak a szellemisségét vagy a kétségbevonhatatlan létező erényei tisztelőinek, a magukat tanítványainak vallók táborának. Szeli az egyéniség komplexitásának elve által vezérelve, a megértés, együttérzés, azonosulás attitűdjét választva a középutra hajlik. Szarvast csupán a kispolgáriságot rója meg s még erkölcsi nagyságot is lát benne, mert volt ereje levonni alkotói sikertelenségeinek konzekvenciáit és megtagadni ezt a korszakát. Végeredményben azért mégis a mai szempontot képviselő Németh G. Bélának ad igazat, ami azt jelenti, hogy kutatása nem a dolgozat elején leírt tézis érvényesítése felé haladt (hiszen úgyszólván kizárólag csak a saját maga által is hangsúlyozott csapnivaló drámai szövegeket bírálja —

ismerteti) hanem a neves nyelvészről már kialakult nézetek illusztrálása felé. Szeli nyilván nem rendelkezhetett olyan bőséges anyaggal, mint például Thurzó esetében, ezért kellett a korlátolt embert rossz művéből kiemelni, onnan felmutatnia, amire kétségtelenül a nyelvtudós tisztelete kötelezte. Pedig igazi tanulsághoz az vezethetett volna, ha szerénykedő mentegetőzés helyett („Írásunk nem egy tiszteletreméltó tudományos életmű hitelének rontása, még kevésbé bizonyos illúziók rombolása a jeles tudós impozáns műve, a Magyar Nyelvőr százszázadfordulós évfordulóján . . .”) afölött tartott volna szemlét, hogy az általa is meglátott és hangsúlyozott kispolgáriság hogyan férhet meg a jeles tudóssággal. Az évforduló kötelező dícsérő szavain túl mi a véleménye a nyelvész tudós kvalitásáról? Mennyiben szűkítette a világnézeti rövidlátás a tudományos horizontot? Fontosabb lett volna e kérdést megoldani, mint olymódon teremteni középutat, hogy a mai magyar marxista szemlélet se sértődjön meg, de az ellentétek között egyensúlyozó közös nevezőre hozás igénye se szenvedjen csorbát. Ez sajnos hátránya a felkérésre, az elengedhetetlen időmennyiség hiányában készülő tudományos munkának.

Van a kötetnek még egy tanulmánya, melyben hasonlóképpen mint az előbb tárgyaltban, diszharmónia mutatható ki a tárgymegjelölő cím (*Mita Popović magyar nyelvű költészetéről*), az expozíció és a megvalósult eredmény között. A második bekezdés első két mondatát idézem: „A sehova sem tartozás, a nemzeti kultúrából rövidebb-hosszabb ideig való kiválás tragikumának a látványát nyújtja Mita Popović költészete. Mégsem pusztán történelmi illusztrációra vállalkozunk ezúttal, hanem egy adott, objektív helyzetnek, a hatvanas évek magyar és szerb viszonyainak a megértéséhez kívánunk dolgozatunkkal adalékokat szolgáltatni.” Inkább „adalékokat” mint „történelmi illusztrációt”? De hát akkor miért ígerte a cím egy költészet méltatását!? S a végeredmény? — Szeli fejtegetése egy polihisztor szellemi medrének szélességében hömpölyög, s menet közben sok mindent sodor magával. Számos kapcsolattörténeti adatot („adalékot”) vonultat fel, de nem öncélúan, hanem a kor szellemáramlataiba ágyazottan lényegre tapintón és könnyedén. (A klasszicizmusról és a romantikáról nyilván a legjelentősebb magyar irodalomtörténészeknek sincsen elmélyültebb képük nála.) Végül azonban mégis a címben ígért költészetnél köt ki s azt vizsgálja olyan bőséggel, amelyet az semmiképpen sem érdemel meg. Végkövetkeztetése akarata ellenére is a tanulmány elején leírt tétellel felel, azzal ti. hogy nem „a nemzeti kultúrából való kiszakadás tragikus következményeinek bizonyítása” a fő célja. A verselemzések ugyanis abba a megállapításba torkollnak, hogy a múlt század naívan barbár nacionalizmusa igen könnyen megsemmisítette a költőt, ha származása és születése folytán két kultúra közé ékelődött. Szerintem a filológiai bőség mellett e tanulságban van Szeli munkájának jelentősége. Ez talán még a hosszadalmas verselemzéseket is indokoltakká és elfogadhatókká teszi.

Amennyiben Mita Popović tragikus nemzetek közötti ingadozása (legalábbis időben) távol van tőlünk, anyival közelebb érezzük a csak a faji szempontok érvényesítésében túlzó Borislav Jankulovot. „Bennünket inkább a szellemi struktúráknak, nyelveknek, kultúráknak egyidejű ér-

tékelésére törekvő szándéka érdekel, a közép-kelet-európai művelődési térség párhuzamos vizsgálatának óhaja...” — írja Szeli, s törekvésének a tanulmány maradéktalanul eleget is tesz, úgyhogy maradandó portrévázlatot alkot egy múlt századi gondolkodású, mérsékelt, de nem agresszívan nacionalista polihisztor alakjáról.

A ciklusnak két fontos tanulmányvázlatáról kell még említést tennem. A *Napló Petőfi-képe* miként a cím ígéri a két háború közötti legfontosabb napilapunk „egy-két évfolyamának” Petőfi-recepcióját dolgozza fel, különös tekintettel a befogadó liberális polgári szellemiségre. Itt sem a teljességre, a tárgy kimerítésére való törekvése figyelemre méltó (ez sokkal nagyobb stúdiumot igényelne), hanem a szempontok gazdagsága, a találó megállapítások és nem utolsósorban az olvassmányosság. A *Vonások B. Szabó György portréjához* inkább vallomás mint tanulmány, de inkább a formája szerint, mert nem nélkülözi az utóbbi elmélyültségét. Azonban mégis: Szeli B. Szabó-tanulmánya még várat magára...

Összegezeként el kell ismernünk, hogy sokat kaptunk a könyv áttanulmányozásával, de némi csolódásunkat is be kell vallanunk: Szeli Istvántól még sokkal többet várunk, mint amit e jónéhány — inkább tanulmánytöredékben és monográfia-vázlatban mint kiérlelt tudományos munkában adott. Az utóbbihoz nem bőkezűen szétszórni, hanem takarékosan összefogni kellene az energiát. Erre persze még nincs késő, mert meggyőződésem, hogy *írásos formában is* sok mondanivalója lesz számunkra.

Molnár Csikós László

AZ ALBANOLÓGIA INTÉZETRŐL

A közelmúltban Prištinában jártunk és ellátogattunk az Albanológiai Intézetbe. Ez a Hungarológiai Intézethez hasonló jellegű tudományos intézmény, fenállásának kilencedik esztendejébe lépett 1976-ban. Az Albanológiai Intézet igen fontos tényezője a jugoszláviai albánok kulturális és tudományos életének.

Az intézet tudományos tevékenységét a következő osztályokban és alosztályokban végzi:

1. Irodalomtörténeti Osztály
2. Nyelvtudományi Osztály
 - a) Dialektológiai Alosztály
 - b) Toponomasztikai Alosztály
 - c) Lexikográfiai Alosztály
3. Folklor Osztály
 - a) Népköltészeti Alosztály
 - b) Muzikológiai Alosztály
4. Etnográfiai Osztály
5. Történettudományi Osztály

Az Albanológiai Intézetnek jelenleg összesen 37 dolgozója van. Közülük 25 a tudományos kutató, illetve asszisztens. Az intézet tervmunkálataiban részt vesz számos külmunkatárs is. Többségük terepen dolgozik, nyelvi, nyelvjárási, szótári, népköltészeti, néprajzi stb. anyaggyűjtéssel foglalkozik. Kutatógárdája és külmunkatársai számának gyarapodásával egyidejűleg megnöttek az intézet feladatai és tervei.

Az Albanológiai Intézet Irodalomtörténeti Osztálya a priština-i Bölcsészettudományi Kar Albán Nyelvi és Irodalmi Tanszékével együtt tanulmányozza az albán irodalmat. Az albán irodalom történetével és a mai albán irodalommal foglalkozik számos irodalomkritikus is. Ezek a Prištinában és a Szkopjében megjelenő albán nyelvű lapokban és folyóiratokban tevékenykednek.

Az Irodalomtörténeti Osztály kutatómunkája egyrészt azoknak a kérdéseknek a tanulmányozására irányul, melyekkel érdemlegesen még sen-

ki sem foglalkozott, másrészt viszont bizonyos régebbi vélemények és ítéletek átértékelésének jegyében folyik.

Dr. Rexhep Qosja professzornak *A romantika az albán irodalomban* című kutatási témájában jól megfigyelhető a kétféle kutatási törekvés. Az albán irodalmi romantikáról szóló tanulmányok, monográfiák többsége szociologizálástól terhes, nem annyira a romantikus művek eszmei és esztétikai vonásait vizsgálja, mint a kulturális és történelmi kontextust. Qosja szerint az albán romantikát a korszerű irodalomtudomány szellemében kell tanulmányozni.

A romantika időszakában az albán irodalom — az albán kultúrtörténetben első ízben — megszabadul a vallási és egyéb előítéletektől, tudatos intellektuális tevékenységgé válik. A szóbeli világi és az írott vallási irodalom helyébe a társadalmi, történelmi és egzisztenciális tudatot képviselő irodalom lép. Ez az irodalom kapcsolatot teremt a nyugati civilizációval, megpróbálja megtisztítani az albán kultúrát az ottomán feudalizmustól örökölt idejétmúlt felfogásoktól. A romantika korában mindinkább erősödik a nemzeti kultúra eredetiségének, valamint a Balkánhoz és Európához való tartozásnak a tudata.

Az albán romantikát sokan azonosítják a megújulás korának irodalmával, pedig a romantika a megújulásnak csupán egyik szakasza. Noha az albán romantika többé-kevésbé eredeti albán jelenség, egyúttal magán viseli az európai és a balkáni romantika jegyeit is, hiszen egyaránt hatott rá az albán történelmi és társadalmi kontextus, s az európai irodalom és kultúra is.

Ibrahim Rugova *Az albán irodalmi kritika történetével* foglalkozik. Az anglo-amerikai irodalomtudomány nyomán az irodalmi kritikát nemcsak „műre, alkotásra vonatkozó sajtóbeli bírálatok összességének” tekinti, hanem irodalomtörténetnek, irodalomtudománynak is, tehát a tulajdonképpeni kritika műfaján kívül vizsgálódásainak körébe vonja az esszét, az ismertetőt, a jegyzetet stb. is, vagyis mindazt, ami a kritikai gondolkodás termékének tekinthető.

Az albán irodalmi kritika a XIX. század végén születik meg a Brüsszelben és Londonban megjelenő *Albania* (1896—1909) című folyóiratban. A két világháború közötti időszakban megindul az albán irodalmi élet, számos lap és folyóirat jelenik meg (Hylli i dritës, Leka, Bota e Re, Përpjekja Shqiptare, Fryma, Kritika stb.), és ez kedvez a kritika fejlődésének. A második világháború után az addig empirikus és eklektikus kritika egy időre pragmatikussá válik, előnyben részesíti a szociális irodalmat. Az ötvenes évektől kezdve pedig (ma is) a szocialista realizmus zászlaja alatt tevékenykedik. Koszovó Szocialista Autonóm Tartományban közvetlenül a felszabadulás után az albán nyelvű irodalmi kritika — megfelelő elméleti és esztétikai alap hiányában — csak fokozatosan tud rendszeressé válni. A hatvanas évek végén jelenik meg a tudományosan megalapozott irodalmi kritika, veszi kezdetét az irodalom történeti és elméleti szempontból való tanulmányozása. A mai jugoszláviai albán kritika az irodalmi műveket nem egyoldalúan bírálja el (mint az albániai), hanem több tényező figyelembevételével és sokrétűen.

A Nyelvtudományi Osztály Dialektológiai Alosztálya jelenleg a következő témákkal foglalkozik: *Albán—délszláv nyelvi kapcsolatok* (dr. Idriz Ajeti professzor), *A jugoszláviai albán nyelvjárások* (dr. Idriz Ajeti professzor és munkatársai), *Suva Reka környékének tájnyelve* (dr. Latif Mulaku és mr. Mehmet Halimi) és *A Prizren melletti Kabash vidékének tájnyelve* (mr. Mehmet Halimi).

A délszláv nyelveknek az albán nyelvre való hatása több tanulmány-nak is tárgya, ugyanakkor a délszláv nyelvekben található albán eredetű nyelvi elemekről csupán néhány kisebb közleményben történik említés. Az albanológusok szerint az albán nyelv már az elmúlt századokban is hatott a szomszédos délszláv nyelvjárásokra. Ez a hatás kimutatható a szókincsben, egyes nyelvtani formákban és a régi helynévanyagban is. A délszláv nyelvjárásokban tekintélyes mennyiségű albán eredetű szó él. Az albán nyelv különösen az állattenyésztés és a pásztorkodás terminológiájában gazdagította a délszláv nyelveket. Az albán—délszláv nyelvi kapcsolatok tanulmányozása nemcsak azért fontos, mert általa igazolható az albán nyelvnek, az illír kultúrát öröklő albán nép nyelvének életrevalósága, hanem azért is, mert ily módon lehetőség nyílik az albán nyelvtörténet bizonyos mozzanatainak rekonstruálására.

A jugoszláviai albán nyelvjárások tanulmányozása még ma sem tekinthető rendszeresnek és tudományos megalapozottságúnak. Nyelvjárási vonatkozású anyag és rész tanulmányok szép számban találhatóak egyes folyóiratokban, de hiányzik egy átfogó jellegű, egységes munka. Az Albanológiai Intézet feladatának tekinti, hogy összegyűjtse és egy külön kiadványban közlétegye azokat a folyóiratokban szétszórtan megjelent tanulmányokat, közleményeket, cikkeket és jegyzeteket, amelyekben jugoszláviai albán nyelvjárási anyag található. Természetesen ez csupán átmeneti jellegű megoldás. Az intézet távlattervében szerepel Koszovó SZAT Nyelvjárási Atlaszának elkészítése. Ez az atlasz felöleli majd a tartomány területén használatos összes nyelvjárást és tájnyelvet. Suva Reka környéke nyelvjárásának és Kabash vidéke tájnyelvének tanulmányozása egyben a nyelvjárási atlaszhoz való anyaggyűjtés kezdetét is jelenti.

A Nyelvtudományi Osztály Toponomasztikai Alosztályában mr. Skender Gashi *Golap vidékének makro- és mikrotoponímiáját*, Rexhep Doçi pedig *Lapusha helység antroponímiáját, patronímiáját és etnonímiáját* tanulmányozza.

Skender Gashi több szempontból is vizsgálja a helyneveket, mégpedig: eredetük nyelve szerint (görög, latin, vlah, török, cserkesz, szláv, albán és bizonytalan eredetű), etimológiájuk szerint (állatnév, növénynév, a tulajdonos neve, eseménynév, utónév, nemzetségnév, családnév, népnév, a talaj tulajdonságai: helyzete, formája és színe alapján alkotott név, templom neve, régészeti jellegű név stb.), alaktani szempontból (toldalékjaik alapján: -ac, -acak, -aç, -ajë, -ak, -an, -anik, -aq, -ar, -are, -as, -ashtë, -at stb.), jelentésük szerint (motivált és motiválatlan helynevek), valamint hangtani sajátosságaik alapján.

Rexhep Doçi elsősorban történeti szempontból vizsgálja Lapusha onomasztikáját. Szerinte a vidék névanyaga négy rétegből tevődik ösz-

sze: 1. illír nevek, 2. görögkeleti szláv nevek, 3. katolikus albán nevek és 4. mohamedán nevek. A terepen végzett anyaggyűjtés mellett a szerző írott forrásokból (térképek, egyházi iratok, török összeírások, néprajzi tanulmányok) is merít. Doçi foglalkozik Lapusha antroponímiájának és mikrotoponímiájának kapcsolatával, valamint a tanulmányozott névanyag fonetikai és morfológiai sajátásaival is.

A szerbhorvát—albán szótár megjelenése után az Albanológiai Intézet szótárkészítői (Sulejman Drini, A. Zajmi, L. Mulaku, M. Bardhi és S. Imami) hozzáfogtak az albán—szerbhorvát szótár összeállításához. A munka már 1973. második felében megkezdődött, és a tervek szerint 1977-ben fejeződik be.

A Lexikográfiai Alosztály munkatársai a címszóanyag zömét a már meglevő albán szótárból veszik, azonkívül új szavakat és kifejezéseket is felhasználnak. A munka menete a következő: cédulázás, értelmezés, tudományos szerkesztés, irodalmi szerkesztés, hangsúlyozás, a javított szöveg gépelése stb. A körülbelül 50.000 címszónyi és 30 szerzői ívnyi terjedelműre tervezett szótárból évente átlagosan mintegy 12.000 szócikknek kell elkészülnie.

Az albán—szerbhorvát szótár munkálataival párhuzamosan a Lexikográfiai Alosztályban a Dialektológiai és a Toponomasztikai Alosztály munkatársainak közreműködésével egy tájnyelvi és szaknyelvi jellegű albán szótár is készül. „A jugoszláviai albán nyelv ritka szavainak szótárán” Sulejman Drini, Mehmet Halimi, Skender Gashi és Ibrahim Goçi dolgozik. Ez a szótár tulajdonképpen Taso dél-albániai ritka szavak szótárának és Gazul észak-albániai ritka szavak szótárának folytatása.

A szótár elsősorban azokat a szavakat gyűjti egybe, melyek használata egy-egy vidékre vagy foglalkozási ágra korlátozott, és amelyeknek egy része a társadalmi életben bekövetkezett változások következtében már elavulóban van. A már meglevő szóanyaghoz a szótár munkatársai újabb tájszavakat és ritka szakszavakat gyűjtenek.

A ritka szavak szótárának főleg az a feladata, hogy megőrizzen a feledéstől számos értékes szót, és hogy ezeket az újonnan keletkezett tájszavakkal és szakszavakkal együtt közkinccsé tegye, gazdagítsa vele az irodalmi nyelvet. A szótár munkatársai számítanak arra, hogy munkájuk eredményei az Albán NK Tudományos Akadémiájában készülő Albán értelmező szótárban is kamatozni fognak.

A jugoszláviai albán nyelv ritka szavainak szótára a tervek szerint 6—7.000 szócikket tartalmaz, és két év alatt készül el.

Az Albanológiai Intézet Folklor Osztályának Népköltészeti Alosztálya a közeljövőben három könyvet jelentet majd meg: *Anekdóták I.* (Anton Çetta), *Népdalok I.* (Rustem Berisha és Bajram Krasnići) és *Lakodalmi énekek I.* (Anton Berisha). Ezek a gyűjtemények a 25 kötetre tervezett népköltészeti kiadványsorozat részei. Eddig megjelent egy ballada-, egy hősdal- és egy népmese-gyűjtemény.

A Népköltészeti Alosztály munkatársai több mint ötven külmunkatárs bevonásával rendszeres gyűjtő tevékenységet folytatnak a Koszovó SZAT, Macedónia SZK, Crna Gora SZK és a Szerb SZK területén élő albán etnikum körében. A begyűjtött anyag terjedelme (a kisebb alkotá-

sokat: szólásokat, közmondásokat stb. is beleszámítva) kb. 40.000 folklór egységet tesz ki.

A Folklór Osztály Muzikológiai Alosztályának munkatársai a következő témákon dolgoznak: *A jugoszláviai albán karének 1974-ig* (1976-ban kerül sajtó alá), *Drim vidéki éneklés és női énekek* (1977-ben jelenik meg), *A guzlica hagyományai a Koszovón élő albánoknál* és *A koszovói albánok töröksípjának organológiai vizsgálata*.

Az Albanológiai Intézet Etnográfiai Osztálya 1974 májusában kezdett el működni. Munkatársai, Uk Gjema és Tefik Basha jelenleg a *koszovói albán népi táncokat* kutatják. A Jugoszláviában élő albánok népi táncait előttük senki sem tanulmányozta. Különösen érdekesnek ígérkeznek azok a táncok, melyek ősi dramatikus hagyományokat őriztek meg. Az albán népi táncokról 1977-ben könyv fog megjelenni.

A Történettudományi Osztályban a következő témák kutatása folyik: *A szerb szociáldemokraták és az albán nemzeti mozgalom, 1903—1914.* (mr. Zekeria Cana), *Az 1878. és 1912. közötti albán—szerb kapcsolatok* (mr. Sadula Brestovci), *A Prizreni Liga, 1878—1881.* (dr. Ali Hadri professzor) és *A megújulás képviselőinek pedagógiai nézetei* (dr. Jashar Rexhepagiq professzor). Mindegyik téma három évi munkát igényel.

A szerb szociáldemokratáknak az albán nemzeti mozgalomhoz való viszonyulását eddig sem a jugoszláv, sem az albán, sem pedig a nemzetközi történettudomány nem tanulmányozta. A téma főleg azért jelentős, mert rávilágít a balkáni és az európai munkásmozgalomnak az elnyomott népek függetlenségi mozgalma és a balkáni konföderáció iránt tanúsított helyes, internacionalista álláspontjára, és mert elemzi a Szerb Szociáldemokrata Pártnak azt a széles körű harcát, melyet a nagyszerb burzsoáziának Albániával és Macedóniával szembeni hegemonisztikus és hódító törekvései ellen, valamint a második internacionálén részt vevő szociáldemokrata pártok opportunizmusa ellen folytatott.

A századforduló éveinek albán—szerb kapcsolatait a két szomszédos nép széles tömegeinek a békés egymás mellett élésre és a közös ellenség elleni harcra való törekvése jellemzi. A Balkán puszkaporos légköre, Szerbia, Törökország és más államok hódító politikája nem kedvezett ezeknek a törekvéseknek, de nem is tette őket lehetetlenné. Sadula Brestovci szerint az albán—szerb kapcsolatok alakulásának helyesen való és átfogó jellegű értelmezése csakis az összes objektív és szubjektív körülmény figyelembevételével történhet.

A Prizreni Liga megalakulása a XIX. század második felének legjelentősebb eseménye az albán nemzet történetében. Erről az albán politikai szervezetről viszonylag sokan és sokat írtak, de az eddigi művek közül egyik sem volt eléggé tudományos megalapozottságú és tárgyilagos. Ali Hadri szerint a Prizreni Ligával kapcsolatban a következő kérdéseket kell marxista szellemben tisztázni: milyen körülmények között jött létre és fejtette ki hatását; hogyan viszonyult hozzá a nemesség, a burzsoázia és az értelmiség; milyen szerepe volt a nemzeti tudatnak; vajon a Prizreni Liga mozgalom volt vagy pedig mozgalmat irányító szervezet; mi volt a jelentősége az albán nemzeti megújulásban stb.

Az albán nemzeti megújulás képviselői közül sokan foglalkoztak

oktatási és nevelési kérdésekkel. Munkásságukról eddig csak kisebb közlemények jelentek meg. A témafelelős, dr. Jashar Rexhepagiq egy hosszabb tanulmányban szándékozik feldolgozni a megújulás képviselőinek pedagógiai eszméit.

Az Albanológiai Intézet rendszeres kiadványa a Gjurmime Albanologjike (Albanológiai Kutatások). Három sorozata van: történettudományi, nyelvtudományi és folklorisztikai-néprajzi.

Az intézetben folyó tudományos munka eredményeit számos külön kiadvány is bemutatja.

Az intézet minden évben szervez néhány tudományos kutatóutat, tudományos értekezletet és tudományos tanácskozást. A tudományos kutatóutak célja a szervezett, csoportos gyűjtőmunka. 1976-ban két, egyenként 15 napos kutatóúton vesz részt az intézet 8—10, különböző szakterületeken dolgozó munkatársa. A tudományos értekezletek rendszerint tematikus jellegűek és általában 20—25 koszovói és az ország egyéb vidékeiről való szakember vesz rajtuk részt. A tudományos tanácskozások szeminárium jellegűek. Ebben az évben az intézet toponomasztikai tanácskozást szervez mintegy 60 külmunkatárs bevonásával. A háromnapos tanácskozás első napján előadások hangzanak el, másnap szakemberek irányításával terepen való gyűjtőmunkára mennek a résztvevők, harmadnap pedig a gyűjtött anyag rendszerezésére kerül sor.